

ΙΩΑΝΝΟΥ Κ. ΠΑΠΑΖΑΧΑΡΙΟΥ
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
ΤΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ, ΑΝΑΚΡΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΗΣ

Η ΠΑΛΗ ΜΕΤΑΞΥ ΑΤΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΟΛΟΚΡΑΤΙΑΣ

(Σελ. 473—488)

Η ΠΑΛΗ ΜΕΤΑΞΥ ΑΤΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΟΛΟΚΡΑΤΙΑΣ (*)

*Ἐξοχώτατε Κύριε Ὑπουργέ, ἐρίτιμε Κύριε
Πρότασι, φίλοι συνάδελφοι, προσφιλεῖς
φοιτηταὶ καὶ φοιτήτριαι, φιλόμουσος ὀμήγουρις,*

1. Κατὰ ὠραίαν πατροπαράδοτον ἀκαδημαϊκὴν παράδοσιν, ἡ 30ῆ Ἰανουαρίου ἀποτελεῖ λαμπροφόρον ἑορτὴν, διπλὴν, τῶν ἐλληνικῶν ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων, ἑορτὴν τῆς παιδείας καὶ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων, ἀφιερωμένην ἔνθεν μὲν εἰς τοὺς τρεῖς ὑψίφανεις Ἱεράρχας, ἔνθεν δ' εἰς τοὺς ἰδρυτὰς καὶ εὐεργέτας ἐκάστου πνευματικοῦ ἰδρύματος. Τὴν εὐγενῆ ταύτην παράδοσιν διατηροῦσα καὶ ἡ ἡμετέρα «Πάντειος» Ἀνωτάτη Σχολὴ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν γηθοσύνως ἑορτάζει σήμερον τὴν σεπτὴν ἑορτὴν, κοινήν, ἵνα ἐκδηλώσῃ εὐγνώμονα τιμὴν τὸ μὲν εἰς μνήμην τῶν μεγάλων διδασκάλων τῆς οἰκουμένης τριῶν ἰσαξίων τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν Ἱεραρχῶν Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τὸ δ' εἰς μνήμην καὶ ἔπαινον τῶν αὐοιδίμων τῆς σχολῆς ἡμῶν ἰδρυτῶν καὶ εὐεργετῶν, πρὸς δὲ ἵνα μακαρίσῃ καὶ τοὺς ἀποβιώσαντας διδασκάλους αὐτῆς.

Ἴσως ἡ τοιαύτη συνένωσις τῆς ἀποτίσεως τιμῆς ἐν ἐνιαίᾳ σεμνῇ πανηγύρει ἐκ πρώτης ὄψεως ξενίζει. Οὐχ ἤττον, καθ' ἡμᾶς κριτάς, αὕτη ἐνέχει βαθεῖαν ἠθικὴν σημασίαν. Τὴν σημασίαν τῆς διαπιστώσεως ὅτι ἡ ἰδρυσις τοῦ ἡμετέρου πνευματικοῦ καθιδρύματος, δεικνύουσα ἐκδήλωσιν τρανὴν κοινωνικοῦ συναισθήματος ἀνθρωπίνης ἀλληλεγγύης ἐν τῇ κατευθύνσει τῆς πνευματικῆς ἐξυψώσεως τῆς ἐλληνίδος χώρας, συνιστᾷ ἐν ταῦτῳ ἐνσάρκωσιν εὐλαβοῦς προσηλώσεως τῶν εὐσεβῶν ἐλλήνων ἰδρυτῶν τῆς σχολῆς πρὸς τὴν ἱεράν διδασκαλίαν τῶν μεγάλων ἐκείνων «ἐλλήνων» ἱεραρχῶν.

Ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἡ συνόλη ζωὴ τῶν τελευταίων ἀφιερῶθη ἐξ ἐνὸς μὲν εἰς εὐρυτάτην φιλόφρονον κοινωνικὴν δρᾶσιν καὶ κοινωνικὴν πρόνοιαν, ἐξ ἑτέρου δ' εἰς τὴν μελίρρυτον ἑξαρσιν τῆς μεγάλης παιδαγωγικῆς καὶ ἠθικῆς ἀξίας τῆς ἐλληνικῆς κλασσικῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς παιδείας.

2. Ἀληθῶς κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἡμεῖς, οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν πνευματικὴν ταύτην ἑστίαν, εἴτε ὡς διδάσκαλοι, εἴτε ὡς διδασκόμενοι, ἅς στρέψωμεν εὐλαβῶς τὰ ὄμματα τῆς διανοίας καὶ ἅς ταυνώσωμεν τὰς πτέρυγας τῆς

(*) Κατὰ τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου 1952 ἐξεφωνήθη ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ὁ πανηγυρικὸς οὗτος λόγος κατ' ἐντολὴν τῆς Συγκλήτου ὑπὸ τοῦ ὀμιλητοῦ, ὡς Ἀντιπρυτάνεως, ἐν τῇ Ἀριστοτελείῳ Αἰθούσῃ τῆς Παντείου Σχολῆς παρουσίᾳ καὶ τοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην Ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν Θρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας Μιχαήλ, νῦν ἀποβιώσαντος.

φαντασίας ἡμῶν, μετενεγκόμενοι εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀειμνήστων ἰδρυτῶν καὶ ἐνωτιζόμενοι τῶν παλμῶν τῶν καρδιῶν αὐτῶν.

Ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ὁ εὐγενὴς βλαστὸς τῆς γῆς τοῦ Πηλίου Ἀλέξανδρος Πάντος ὑπῆρξε τὴν ψυχὴν λευκὸς καὶ μεγαλόδωρος, καὶ τὴν διάνοιαν φωτεινὸς μύστης, ὅστις ἐλάτρευσε τὰς ἐπιστήμας τῆς πολιτικῆς καὶ ὄνειροπόλησε τὴν ἀνάστασιν τούτων ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πλάτωνος. Τοῦτον, ἀποβιώσαντα ἐκ τῆς ἐπαράτου νόσου τῆς φυματιάσεως, νέον τὴν ἡλικίαν, πολὺν δὲ τὴν σύνεσιν, δὲν εὐτύχησε νὰ περιβάλῃ ζῶντα διὰ τῆς στοργῆς καὶ τῆς ἀφοσιώσεως αὐτῆς ἡ ἡμετέρα σχολή. Ἡ σχολή, ἥς ἐκεῖνος, ἔχων καρδίαν πρόθυμον καὶ γενναίαν, ἐλπίδας δὲ μεγάλας καὶ ἀγαθὰς, ἀπέβη ὁ χορηγὸς καὶ οἰκοδόμος, καὶ ἦν σχολὴν ὁ μεγαλόπλουτος μετριοφρων ἕλληνας τοσοῦτον βαθέως ἠγάπησε καὶ ἐπόθησε, χωρὶς κἂν νὰ γνωρίσῃ, καὶ ἦν σχολὴν ἐκ καρδίας ἰσχυρῶς ἐλάτρευσε, χωρὶς κἂν νὰ προσίδῃ.

Ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς ὁ ἕτερος ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τῆς σχολῆς βέκτης πρόεδρος τοῦ εὐστόχως ἀποκληθέντος «σωματείου τῶν ἐπιλέκτων» (ὑπὸ τοῦ πρυτάνεως τῆς ἡμετέρας σχολῆς κ. Μ. Στασινοπούλου ἐν προηγουμένῃ ὁμιλίᾳ αὐτοῦ) τῆς «Ἐκπαιδευτικῆς Ἀναγεννήσεως» Γεώργιος Φραγκοῦδης, μέγας γόνος τῆς μεγάλης ἐλληνικῆς Κύπρου, ὑπῆρξεν ὁ εὐγενὴς καὶ ἀκάματος ὄνειροπόλος τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς διαπαιδαγωγίσεως. Ποθῆσας διακαῶς νὰ συνεργήσῃ εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἐξευγένισιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους διὰ τῆς καλλιέργειας τῶν πολιτικῶν, κοινωνικῶν καὶ δημοσιογραφικῶν ἐπιστημῶν, εἰργάσθη ἀόκνως διὰ τὴν ἴδρυσιν καὶ λειτουργίαν τοῦ ἐκπαιδευτηρίου τούτου. Ὡς ἄπορος, δὲν εἶχε χρήματα καὶ περιουσίαν, ἵνα διαθέσῃ. Διέθεσεν ὅμως ἑαυτόν, διέθεσε καὶ ἠνάλωσεν ἅπασαν τὴν προσωπικότητά του διὰ τὴν ἴδρυσιν καὶ προκοπὴν τοῦ ἡμετέρου σεμινοῦ τεμένους τοῦ πνεύματος, ἐργασθεὶς ἀκόμη καὶ χειρωνακτικῶς διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ κτιρίου τῆς Σχολῆς. Πράγματι ἡ μήτηρ ἐλληνικὴ πατρίς δικαίως δύναται νὰ ᾗ ὑπερήφανος, διότι γενᾶ ἀφθόνως τοιοῦτους χριστιανούς ἕλληνας ἀφανεῖς ἥρωας, ἀναλίσκοντας ἑαυτοὺς καὶ αὐτοθυσιαζομένους ὑπὲρ πληρώσεως εὐγενῶν σκοπῶν ἐξυπηρετήσεως τῶν συνανθρώπων.

Τοιοτοτρόπως ἐδημιουργήθη ἐν τῇ ἡμετέρα χώρᾳ πρὸ εἴκοσι καὶ ἐνὸς ἐτῶν ἡ πρώτη ἐλληνικὴ ἀνωτάτη σχολὴ πολιτικῶν ἐπιστημῶν, ἡ ἡμετέρα τῶν Ἀθηνῶν, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ σημερινὸν ἀνθοῦν πνευματικὸν τέμενος, ἐν ᾧ καλλιερгоῦνται αἱ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἐπιστήμαι. Ἐξ αὐτοῦ μεταλαμπαδεύεται κύκλος ἐπιστημονικῶν γνώσεων, αἵτινες φρονηματίζουσι καὶ ἀνυψοῦσιν ὑπὲρ τὴν ταπεινὴν ὕλην πρὸς ἀνώτερα πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ ιδεώδη τὰς ψυχὰς ἐλλήνων φοιτητῶν, οἵτινες ἐπιθυμοῦσι νὰ ἀπαρτίσωσι τὴν ἡγέτιδα ἐλληνικὴν πνευματικὴν ἀριστοκρατίαν, δρῶσαν ἐν τῷ κύκλῳ τῶν κυριωτάτων ἐκφάνσεων τῆς πολιτικῆς, κρατικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τῆς χώρας.

Ἡ ἡμετέρα δὲ Σχολὴ κατὰ τὸν μῆνα αὐτόν, ὃν διατρέχομεν καὶ καθ' ὃν,

τύχη ἀγαθῇ, ἰδρύεται δευτέρα νεωτέρα ἀδελφῇ σχολῇ πολιτικῶν ἐπιστημῶν παρὰ τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης καὶ μεθ' οὗ διὰ τοσοῦτων ἰσχυρῶν δεσμῶν συνδέεται, αἰσθάνεται ἰδιαιτέραν χαρὰν καὶ συγκίνησιν καὶ ἀπευθύνει πρὸς ταύτην ἀπὸ καρδίας εὐχὰς θερμὰς ὑπὲρ πνευματικῆς προόδου καὶ πνευματικῆς εὐτυχίας.

3. Ἡ ἡμετέρα σχολὴ μακαρίζει ὁμοίως τὸν κηρυχθέντα εὐεργέτην αὐτῆς, ὑψιπέτην ἀετὸν τῆς πολιτικῆς, ἀείμνηστον Ἐλευθέριον Βενιζέλον. Ἐκεῖνος, ἔχων συμπαραστάτην ὡς ἐνεργὸν τὸν τότε ἐπὶ τῶν Ὀρησκευμάτων καὶ ἐπὶ τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας Ὑπουργὸν Γεώργιον Παπανδρέου, συνεπλήρωσε τὰς δωρεὰς τῶν δύο εὐγενῶν Πάντου καὶ Φραγκοῦδη καὶ ἔδωκε πνοὴν ζωῆς εἰς τὴν σχολὴν ἡμῶν.

4. Ἄλλ' αὕτη ἀείποτε στρέφεται μετὰ συναισθημάτων εἰλικρινοῦς ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ καὶ πρὸς ἑτέρας προσωπικότητας, τὰς ὑποίας θεωρεῖ ὡς ἀξίους εὐεργέτας αὐτῆς.

Εἰδικώτερον στρέφεται μετὰ συγκινήσεως πρὸς τὸν ἐν ἔτει 1937 Ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν Ὀρησκευμάτων καὶ τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας κ. Κωνσταντῖνον Γεωργακόπουλον. Οὗτος, ἔχων ἐνεργὸν συμπαραστάτην τὸν ἐπίλεκτον καὶ ἀγαπητὸν συνάδελφον καθηγητὴν κ. Δημήτριον Σταύρου, μετήγαγε διὰ τοῦ νόμου 886 τῆς 29 Σεπτεμβρίου—4 Ὀκτωβρίου 1937 (Φ.Ε.Κ. 388) τὴν ἡμετέραν σχολὴν ἀπὸ ἐλευθέρας πανεπιστημιακῆς σχολῆς ἰδιωτικοῦ δικαίου εἰς δημοσίαν ἀνωτάτην σχολὴν, ἀνήκουσαν πλέον, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἰς τὴν τάξιν τῆς πανεπιστημιακῆς ἱεραρχίας.

Ἀπὸ ἑτέρας πλευρᾶς ἡ σχολὴ ἡμῶν στρέφεται μετὰ συγκινήσεως καὶ πρὸς τὸν σεβαστὸν συγκλητικὸν συνάδελφον, ἐλλόγιμον καὶ σοφὸν ἀκαδημαϊκὸν διδάσκαλον, τὸν καθηγητὴν τῆς τε ἡμετέρας σχολῆς καὶ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Νικόλαον Λούβαριν. Τοῦτο δέ, διότι καὶ οὗτος, ὡς ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ὀρησκευμάτων καὶ τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας, διὰ τοῦ ν. δ. 696 ἔτους 1941 καὶ τοῦ ν. 540 ἔτους 1943 ἔθετο στερεὰς τὰς βάσεις νέας ἀκαδημαϊκῆς πνευματικῆς ἐξορμήσεως τῆς σχολῆς ἐπὶ τὴν πρόοδον καὶ ἄνθησιν.

5. Τέλος ἡ σχολὴ ἡμῶν ἀληστον διατηρεῖ τὴν ἀνάμνησιν τῶν ἀποβιωσάντων ἀειμνήστων καθηγητῶν αὐτῆς, προσφιλῶν συνταξιωτῶν, ἧτοι τοῦ ἐν νεότητι τελευτήσαντος ἐν ἔτει 1943 Σπυριδωνοῦ Κατηφόρη, καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῶν Οἰκονομικῶν Θεωριῶν, καὶ τοῦ μόλις κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος αἰφνιδίως ἀναρπαγέντος ἐκ τοῦ κύκλου ἡμῶν Βασιλείου Λαμπρινάκη, καθηγητοῦ τῆς Δημοσιονομικῆς Νομοθεσίας καὶ τοῦ Δημοσίου Λογιστικοῦ. Τούτων τὴν ἀπώλειαν ἐποδύρεται ἡ «Πάντειος» Ἀνωτάτη Σχολή, διότι τῆς ἐκ μέρους αὐτῶν, εὐσυνειδήτου καὶ μέχρις αὐταπαρνήσεως χωρησάσης, τοῦ καθήκοντος τῶν πνευματικῶν χειραγωγῶν καὶ διδασκάλων ἐκπληρώσεως, τοσοῦτον προῶρως ἀπεστερήθη.

1. Κατὰ τὴν σημερινὴν ταύτην ἱερὰν πνευματικὴν πανήγυριν Σχολῆς καλλιεργούσης τὰς πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς ἐπιστήμας, τολμῶμεν νὰ ἀσχοληθῶμεν, πάντως διὰ βραχέων, μὲ θέμα ὑψίστης διεθνοῦς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς σημασίας καὶ ἐπικαιρότητος, ζωτικὸν δ' ἂν τὴν παγκόσμιον ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Πρόκειται περὶ πολιτικοῦ καὶ κοινωνιολογικοῦ θέματος, στενωῶς συνδεομένου πρὸς τὴν Κοινωνιολογίαν καὶ τὴν Κοινωνιολογικὴν Ψυχολογίαν, περὶ τῆς πάλης δύο κόσμων, τοῦ κόσμου τῆς ἰδέας τῆς ἀτομοκρατίας καὶ τοῦ κόσμου τῆς ἰδέας τῆς ὀλοκρατίας, κόσμων, οἵτινες ἀνέκαθεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν διεξεδίκησαν τὴν ἐπικράτησιν.

2. Προεισαγωγικῶς παρατηροῦμεν ὅτι, ἂν καὶ ὁ ἀνθρώπινος βίος εἶναι παλαιότατος, ἐν τοσοῦτῳ ἢ ἐπιστήμῃ τῆς Κοινωνιολογίας, ἥτις ἐρευνᾷ τὰς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἰδικώτερον τοὺς νόμους, οἵτινες διέπουν τὴν γένεσιν, ἀνέλιξιν, ἀνάπτυξιν καὶ τὴν φθίσιν τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, ἀποτελεῖ νέαν ἐπιστήμην, ἥτις ἀνάγεται μόλις εἰς τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ἴσως δὲ γενᾶται εὐλόγως καὶ τὸ ἐρώτημα, διατὶ ἄρα γε ἐβράδυνεν ἐπὶ τοσοῦτον νὰ ἐμφανισθῇ ἐν τῷ ὀρίζοντι τῶν ἐπιστημῶν μία τοσοῦτον σπουδαία ἐπιστήμη, οἷα ἢ τῆς κοινωνιολογίας; Τὴν ἀπάντησιν ἀνευρίσκομεν ἐπικουρούμενοι ὑπὸ τῆς ψυχολογίας. Ἡ τελευταία δ' αὕτη διδάσκει ὅτι κυρίως τὸ ἄγνωστον, τὸ μακρὰν κείμενον, τὸ ξενίζον προκαλεῖ τὴν ἐκπληξίν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἔφεσιν τούτου πρὸς ἐρευναν καὶ ἐπιστημονικὴν σπουδὴν. Αἱ κοινωνίαι ὅμως τῶν ἀνθρώπων ὡς τοιαῦται κεῖνται ἐγγὺς καὶ ἐπομένως ἐθεωροῦντο ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ὡς γνωσταὶ καὶ ὡς αὐτονόητοι διὰ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν. Μόνον δὲ κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα, καὶ εἰδικώτερον μόνον, ἀφ' ἧς ἐποχῆς, διὰ τῶν προεργασιῶν διαφόρων φιλοσόφων, κατεδείχθη ὅτι τὴν λειτουργίαν τῶν κοινωνιῶν καὶ τῶν ἀνθρωπειῶν ὁμάδων διέπουν εἰδικοί νόμοι, διάφοροι τῶν διεπόντων τὰ ἐπὶ μέρους ἄτομα ὡς τοιαῦτα, ἐδημιουργήθη ἢ τοιαύτη ἐκπληξίς καὶ ἐξ αὐτῆς ἀνέκυψε τὸ διαφέρον τοῦ πνεύματος πρὸς σπουδὴν καὶ ἐρευναν τῶν νόμων, οἵτινες διέπουν τὰς ἀνθρωπεύουσας ὁμάδας (1).

3. Ἐρευνῶντες εἰδικώτερον τὸ διαφέρον ἡμᾶς θέμα, παρατηροῦμεν ὅτι κατὰ τὸν τρέχοντα αἰῶνα διατρέχομεν μίαν ἐπικίνδυνον καμπὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, καθ' ἣν ἀναμφηρίστως ἀσκεῖ ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἢ περὶ ἧς ἐνταῦθα πρόκειται πάλῃ μεταξύ τῆς ὀλοκρατίας καὶ τῆς ἀτομοκρατίας. Ὄντως, κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν, ἀνακύπτουσι βαθεῖαι καὶ θυελλώδεις κρί-

(1) Ὅρα καὶ Κωνσταντίνου Γ. Γαρδίκου. Ἐγκληματολογία. Τόμος Α'. Ἐκδ. γ'. Ἀθήναι. 1948», σελ. 82. Ἡ κοινωνιολογία καὶ ἡ ἐγκληματολογικὴ κοινωνιολογία, «Georges Gurvitch. La vocation actuelle de la Sociologie. Paris. 1950».

σεις. Βαθεΐαι από απόψεως έντάσεως και έκτάσεως, θελλώδεις από απόψεως ρυθμού διαδρομής τών γεγονότων.

Και βεβαίως δέν είναι εύχερες εις ήμάς, τούς διαβιούντας κατά την σύγχρονον εποχήν, νά κατορθώσωμεν νά άντιληφθώμεν σαφώς τās γενικās γραμμάς τής τοιαύτης ιστορικής ροής του βίου τών ανθρωπίνων κοινωνιών, διότι στερούμεθα τής αναγκαίας προοπτικής. Μόνον διά τής παρόδου αρκετών αιώνων θά έλθη ό εις τό μέλλον άνήκων ιστορικός έπιστήμων, όστις, δυνάμενος νά βλέπη από ικανής απόστάσεως την διαδρομήν τής ιστορίας τής ανθρωπότητος, θά αποκτήση τοιαύτην προοπτικήν και σύν αύτῇ την ικανότητα σαφούς άντιλήψεως.

Σήμερον θά ήδύνατό τις ίσως νά διΐσχυρισθῇ ότι ή ανθρωπότης διαισθάνεται τās κοινωνικās ταύτας κρίσεις, χωρίς όμως νά δύναται νά διακρίνη ταύτας και σαφώς. 'Η τοιαύτη δέ διαίσθησις αναμφιλέκτως συνοδεύεται και υπό γενικου τινος συλλογικου συναισθήματος ανησυχίας και ανασφαλείας τών έθνών και τών ανθρωπίνων κοινωνιών, αντανακλωμένο και εις τόν άτομικόν ψυχικόν βίον. Διότι ή ανθρωπότης, αφού διήλθε τās τραγικās περιόδους δύο παγκοσμίων πολέμων, τόν δεύτερον πόλεμον συνταρακτικώτερον του πρώτου, εύρίσκεται σήμερον έν όψει νέας ανησυχίας. Τό τοιοῦτο δέ γενικόν συναίσθημα ανασφαλείας είναι διάχυτον επί τών ήμερών ήμῶν, τοσοῦτω δέ μάλλον, έφ' όσον αί νέαι ανακαλύψεις, αί περιστρεφόμεναι περί την άτομικήν ενέργειαν (2), προσδίδουσιν εις τό συναίσθημα τουτο την απόχρωσιν έντεταμένης αγωνίας και άγχους τών λαών (3). 'Οπωσοῦν αί κρίσεις αύται έν τῇ ροῇ τής ζωής τών ανθρώπων αναφέρονται και αντανακλώνται εις πολλά πεδία και άφορῶσιν εις τε τόν άτομικόν και τόν όμαδικόν ανθρωπινον βίον. 'Επί τόν τοιοῦτον δέ βίον έπιδρῶσιν αύται πολλαχῶς, είτε ένισχύουσαι, συμπληροῦσαι, τροποποιῶσαι ή κλονίζουσαι ήδη καθιερωμένας άξίαις, είτε δέ θηρεύουσαι νέας.

4. 'Εάν νῦν θελήσωμεν νά άνεύρωμεν την αίτιολογίαν τών κοινωνικῶν τούτων κρίσεων, παρατηροῦμεν ότι και αύται όφείλονται εις την παρ' ήμῶν έξεταζομένην πάλην τών δύο από καταβολῆς κόσμου ανταγωνιζομένων δυνάμεων και διεπουσῶν άνέκαθεν τόν βίον τών ανθρώπων, τών δυνάμεων ένθεν

(2) «Gustav Strömberg. 'Η άτομική ενέργεια. Περιοδ. 'Ακτίνες. 'Αθήναι. 1949», σ. 508 έπ.

(3) «Π. Μελίτη. Τό νόημα τής εποχής μας. Περιοδ. 'Ακτίνες. 'Αθήναι. 1946», σ.257 έπ. «...Σάν άτομο, ό σημερινός άνθρωπος είναι, στο σύνολο τής ζωής του, δυστυχισμένος. 'Η χαρά του είναι ξένη, περισσότερο άκόμη και από τόν άνθρωπο περασμένων γενεών...». Πρβλ. και «Δ. Πυργιώτη. 'Ιστορικά κριτήρια για την εποχή μας. Περιοδ. 'Ακτίνες. 'Αθήναι. 1947», σ. 391 έπ. περί «σημερινής σκληρής πραγματικότητας» και περί «σημερινής αγωνιάδους άτμοσφαιρας» «'Αδελφότητας Θεολόγων «ή Ζωή». Μεταπολεμικά ('Ο Δεύτερος Πόλεμος και τὰ μετ' αυτόν). 'Αθήναι. 1947» ('Ο πόλεμος, ή κατοχή, ή άπελευθέρωσις), «Στυλ. Β. Πρωτονοταρίου. 'Ο πολιτισμός έν κινδύνῳ. 'Αθήναι. 1932».

μὲν τῆς ἀτομοκρατίας ἢ ἀτομισμού (Individualismus), ἔνθεν δὲ τῆς κοινοκρατίας ἢ ὁμαδοκρατίας ἢ ὀλοκρατίας (Universalismus, Vermassung) (4).

Πάντως αἱ δυνάμεις αὗται δὲν πρέπει νὰ νοηθῶσιν, ὡς συνήθως γίνεται, μόνον ἐν ὄψει τῆς ὕλικῆς οἰκονομικῆς πλευρᾶς καὶ τῶν οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν, φερ' εἰπεῖν ὑπὸ τῆς σχολῆς τῶν σοσιαλιστῶν. Διότι μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἄπλοῦν ἐμβιον ὄν, ὁ πρῶτος ἐν τῷ ζωικῷ βασιλείῳ, ἀφορμώμενος μόνον ἀπὸ ὕλικῶν ἀναγκῶν (5). Οὗτος, ἔχων ἀνυψωθῆ ὑπὲρ τὸν κόσμον τῆς ὕλικῆς φύσεως εἰς πνευματικὰς σφαίρας, ἐδημιουργησεν ὑπέριον κόσμον ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ καὶ κινεῖται ἐν πνευματικῷ κόσμῳ ὑψίστων ἠθικῶν ἀξιῶν. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην θὰ ἔδει ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ ἀτομοκρατίας καὶ ὁμαδοκρατίας νὰ νοηθῆ ἐπεκτεινομένη ὡσαύτως εἰς τὰς ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς ἀξίας. Τοῦτο δὲ πολλῶ μᾶλλον, ἐφ' ὅσον ὁ ἀληθῶς πεπολιτισμένος ἄνθρωπος, ἀγόμενος ὑπὸ ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν ὠθήσεων, δὲν καθίσταται ἔρμαιον τῆς ταπεινῆς ὕλης. Ἡ τοιαύτη δὲ πρότασις ἀποκτᾷ ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἀείποτε, ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι καὶ τῆς σήμερον, ὑπῆρξαν οἱ μεγάλοι θιασῶται καὶ νικηταὶ τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν ἰδεωδῶν, παλαίσαντες καὶ παλαίοντες διαρκῶς μετ' ἐνθουσιασμοῦ κατὰ τῶν δυνάμεων τῆς ὕλικῆς βίας καὶ τῶν ὀπαδῶν τῶν ταπεινῶν ὕλικῶν συμφερόντων.

5. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς ὀλοκρατίας ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν ὁμάδα, εἰς τὸ ὅλον. Ὁπερ μόνον ἀποτελεῖ τὴν μεγάλην ἀξίαν καὶ κατ' αὐτοὺς ὑπερτερεῖ τῆς περιωρισμένης καὶ μικροψύχου ἀξίας τοῦ μεμονωμένου ἀτόμου. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ἀποκρούεται ἡ ἀπόδοσις σημασίας εἰς τὸν ἐπὶ μέρος ἄνθρωπον καὶ τονίζεται μόνον ἡ σημασία τῆς ὁμάδος. Διδάσκεται ὅτι ἡ εὐτυχία τῆς ὁμάδος ὡς τοιαύτης, καὶ οὐχὶ τῶν ἀπαρτιζόντων ταύτην ἀτόμων, δεόν νὰ ἀποτελῆ τὸν μοναδικὸν σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιδιώξεως καὶ προσπαθείας. Κατὰ ταῦτα τὸ κράτος καὶ ἡ κοινωνία ὡς ὁμὰς δεόν νὰ μὴ καταλίπωσιν ἐλευθερίαν καὶ πρωτοβουλίαν εἰς τὴν ἀτομικὴν ὕλικήν, πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν δρᾶσιν. ἀλλὰ νὰ δημιουργῶσιν ὁμαδικὴν δρᾶσιν, ὑποτάσσουσαι πλήρως τὴν ἀτομικὴν.

Ἄντιθετος εἶναι ἡ ἀποψις τῶν ὀπαδῶν τῆς ἀτομοκρατίας, ἀποδιδόντων ἀξίαν καὶ σημασίαν μόνον εἰς τὰ ἐπὶ μέρος άτομα. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην γενικῶς μόνον ἡ εὐτυχία τῶν μεμονωμένων ἀνθρώπων δεόν νὰ ἀποτελῆ τὸν ἀποκλειστικὸν σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως. Τούτων οὕτως ἐχόντων, τὸ κράτος καὶ ἡ κοινωνία ὀφείλουσι νὰ καταλίπωσι τὰ άτομα ἐλεύθερα καὶ ἀνεμ-

(4) "Ὁρα σχετικὰς λέξεις ἐν «Walter Brugger S.J. Philosophisches Wörterbuch. Freiburg. 1950», σ. 162 ἐπ., 371 ἐπ.

(5) «Hans Driesch. Ἡ ὑπερνίκησις τοῦ ὕλισμοῦ. Περιοδ. Ἐκτίνες. Ἀθήναι. 1948», σ. 113 ἐπ.

πόδιστά ἐν τῇ ὕλικῃ, πνευματικῇ καὶ ἠθικῇ των δράσει καὶ νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὴν ἀπλὴν ἐξασφάλισιν προσφόρων συνθηκῶν ἀτομικῆς ἐξελίξεως καὶ ἐνεργείας.

6. Ἡ περὶ τῆς πρόκειται ἀντίθεσις μεταξύ ἀτομοκρατίας καὶ ὀλοκρατίας ἀντανακλᾶται εἰς ποικίλας τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνικῆς ζωῆς ἐκδηλώσεις⁽⁶⁾, ὧν τινες μόνον ἐκ τῶν σπουδαιότερων θὰ ἐξετάσωμεν ἐν τοῖς ἐπομένοις :

α) Ἐν τῇ οἰκονομικῇ σφαίρᾳ, ἡ διδασκαλία τῆς ὀλοκρατίας κατέληξεν εἰς τὸν σοσιαλισμὸν⁽⁷⁾. Οὗτος θεωρεῖ ὡς ὀλεθρίαν τὴν ἀτομικὴν οἰκονομικὴν ἐλευθερίαν, διδάσκει ὅτι ἡ οἰκονομία εἶναι ὑπόθεσις τοῦ συνόλου, τρεῖς εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας διὰ τῆς κοινοκτημοσύνης καὶ ἐπιζητεῖ νὰ κρατικοποιήσῃ πᾶσαν οἰκονομικὴν δρᾶσιν καὶ παραγωγὴν.

Ἀντιθέτως, ἡ διδασκαλία τῆς ἀτομοκρατίας διδάσκει ὅτι μόνον, ἐὰν ἀφεθῇ τὸ ἄτομον ἐλεύθερον καὶ ἀδέσμευτον ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῶν οἰκονομικῶν αὐτοῦ συμφερόντων, θὰ ἐπιτευχθῇ οἰκονομικὴ πρόοδος, ὅτι κοινὴ οἰκονομικὴ εὐημερία σημαίνει ἄθροισμα ἀτομικῶν οἰκονομικῶν εὐημεριῶν καὶ ὅτι τὸ οἰκονομικὸν συμφέρον τῆς ὀλόκλητης δὲν εἶναι ἢ ἡ συνισταμένη τῶν ἀτομικῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων, συμπιπτόντων εἰς ἄρμονικὴν ἐνότητα. Ἐντεῦθεν ἀνεκυψεν ἐν τῷ οἰκονομικῷ ὀρίζοντι ἡ καλουμένη «φιλελευθέρα οἰκονομικὴ σχολή», ἣτις ὑποστηρίζει τοὺς θεσμοὺς τῆς ἐλευθερίας τῶν συναλλαγῶν, τὸν σεβασμὸν τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομικῆς πρωτοβουλίας καὶ τὸ ἀπαραβίαστον τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας.

Οἱ σοσιαλισταί, κρίνοντες τὴν ἀτομοκρατικὴν οἰκονομίαν, τονίζουσι τὴν ὑπὸ τὸ κράτος ταύτης ἐνδεχομένην καὶ πιθανὴν καταδυνάστευσιν τῶν οἰκονομικῶς ἀσθενεστέρων ὑπὸ τῶν οἰκονομικῶς ἰσχυροτέρων, παρὰ τὴν ἐπίφασιν τῆς τυπικῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας. Ἀντιθέτως, οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀντιθέτου ἀπόψεως κρίνοντες τὸν σοσιαλισμὸν, διδάσκουσιν ὅτι οὗτος ἄγει εἰς τεχνικὰ οἰκονομικὰ κατασκευάσματα καὶ ταπεινὴν μηχανοποίησιν τῶν ἀνθρώπων.

β) Ἐν τῇ πολιτικῇ σφαίρᾳ, ἡ διδασκαλία τῆς ὀλοκρατίας κατέληξεν εἰς τὴν δόξαν ὅτι τὰ ἄτομα, στερούμενα πολιτικῶν δικαιωμάτων, δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν αὐθυπόστατον πολιτικὴν θέσιν καὶ δὲν δύνανται νὰ διάγωσι πολιτικὴν ζωὴν καὶ νὰ ἀσκήσωσι πολιτικὴν δρᾶσιν καθ' ἑαυτὰ καὶ ὅτι ἀντιθέτως ὑφίσταται μόνον συνολικὴ πολιτικὴ ζωὴ καὶ μόνον συνολικὴ πολιτικὴ δρᾶσις. Ἐντεῦθεν διδάσκεται ἡ πλήρης ἐξάρτησις καὶ ἀπορρόφησις ἐν τῇ πολιτικῇ

(6) "Ορα «Νικολάου Γ. Καραχρίστου. Κοινωνιολογικὴ Παιδαγωγικὴ», Ἀθῆναι. 1928».

(7) "Ορα «Α. Ἐλευθεροπούλου. Ὁ κοινωνικὸς βίος τῶν ἀνθρώπων. Θεσσαλονίκη. 1930», σ. 250 ἐπ. περὶ σοσιαλισμοῦ καὶ κομμουνισμοῦ, «Ἐνα ξεκαθάρισμα. Περιοδ. Ἀκτίνες. Ἀθῆναι. 1946», σ. 209 ἐπ., «Π. Μελίτη, Μπροστά στὸ κοινωνικὸ πρόβλημα. Περιοδ. Ἀκτίνες. Ἀθῆναι. 1949», σ. 1 ἐπ., «Π. Μελίτη. Ὁ καπιταλισμὸς (θεμελίωσις καὶ ἀποτελέσματα). Περιοδ. Ἀκτίνες. Ἀθῆναι. 1949», σ. 49 ἐπ., «Π. Μελίτη. Τὸ αἷτημα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Περιοδ. Ἀκτίνες. Ἀθῆναι. 1949», σ. 209 ἐπ.

ζωῆ τοῦ ἀτόμου ἐκ τοῦ συνόλου. Ἡ ὀλοκρατία ἤγαγεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἀποκληθέντος τύπου τῆς «βιαίας πολιτείας» ἢ τοῦ κατὰ Spenceg «στρατιωτικοῦ τύπου τῆς πολιτείας» καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν κίνησιν τῶν καλουμένων ὀλοκληρωτικῶν καθεστώτων πάσης φύσεως, ἥτις ἀπαρνεῖται τὰς πολιτικὰς ἐλευθερίας καὶ τὴν δυνατότητα τῆς ὑπάρξεως πλειόνων πολιτικῶν κομμάτων.

Ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς οἱ θιασῶται τῆς ἀτομοκρατίας τονίζουσι τοσοῦτον τὴν ἀξίαν τοῦ ἀτόμου, ὥστε θεωροῦσι τὴν πολιτείαν ὡς ἀπλοῦν ἄθροισμα ἀτόμων, μὴ συνιστῶσαν γνησίαν ὀλότητα. Τὰ πολιτικὰ δικαιώματα καὶ αἱ πολιτικαὶ ἐλευθερίαι τοῦ ἀτόμου περιορίζονται μόνον ἐκ τῶν ἀντιστοίχων δικαιωμάτων καὶ τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἑτέρου ἀτόμου, οὐχὶ ὁμῶς ἐξ ἐσωτερικῶν συνδέσμων πρὸς τὴν πολιτειακὴν κοινότητα. Πολιτικὸν ἰδεῶδες καὶ πρότυπον, πρὸς ὃ δεόν νὰ τεινώμεν, εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἰδιωτικῆς, τῆς ἀτομικῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ ὁ περιορισμὸς τῶν λειτουργῶν τοῦ κράτους καὶ τῆς ὀμάδος εἰς τὸ ἐλάχιστον. Συνελόντι εἰπεῖν τίθεται ὡς βᾶσις τῆς πολιτείας τὸ ἄτομον, ἀπαιτεῖται σεβασμὸς πρὸς τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ δικαιώματα καὶ κηρύττεται ἡ ἰερότης τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν. Ὡς ἀπόρροια τέλος τῆς ἐλευθέρας δράσεως καὶ κινήσεως τοῦ πολιτικοῦ βίου ἐξυπακούεται ἡ ἐλευθερία τῆς πολιτικῆς συνειδήσεως καὶ ἡ δυνατότης τῆς ὑπάρξεως διαφόρων πολιτικῶν κομμάτων. Ἐκδήλωσιν τῆς πολιτικῆς ἀτομοκρατίας ἀποτελεῖ ἡ Διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ πολίτου τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως.

Οἱ ὀπαδοὶ τῆς πολιτικῆς ὀλοκρατίας, κρίνοντες τὴν ἀντίθετον ἄποψιν, φρονοῦσιν ὅτι ἡ ἔξαρσις τῆς ἀξίας τοῦ ἀτόμου ἐν τῷ πολιτικῷ πεδίῳ δύναται νὰ ἀγάγῃ εἰς τὴν ἀναρχίαν. Ἀντιθέτως οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀτομοκρατίας, κρίνοντες τὴν ὀλοκρατίαν, διδάσκουσιν ὅτι ἡ ἔξαρσις τῆς ἀξίας τῆς ὀμάδος ἐν τῷ πολιτικῷ πεδίῳ ἄγει εἰς ἀπαισίαν βίαν καὶ τυραννίαν.

γ) Ἐν τῇ θρησκευτικῇ σφαίρα, οἱ θιασῶται τῆς ὀλοκρατίας, ἀποβλέποντες εἰς τὸν σύνδεσμον τῶν πιστῶν πρὸς τὸ ὑπ' αὐτῶν ἀκολουθούμενον θρησκευμα, ἀπαιτοῦσι πλήρη θρησκευτικὴν ἐξάρτησιν τῶν ἀτόμων ἐκ τῆς θρησκευτικῆς κοινότητος, ἀποτελοῦσης ἀδιάσπαστον καὶ ἀδιαίρετον καθολικὴν ἐνότητα. Οἱ αὐτοὶ ἀπαιτοῦσι τυφλὴν θρησκευτικὴν πίστιν ἐκ μέρους τῶν ἐπὶ μέρους ὑπηκόων τοῦ θρησκευματος καὶ τυφλὴν θρησκευτικὴν ὑποταγὴν αὐτῶν εἰς τοὺς θρησκευτικὸς κανόνας συμπεριφορᾶς καὶ τὰς ἐπιταγὰς τῶν θρησκευτικῶν ἀρχηγῶν. Ἐκδήλωσιν θρησκευτικῆς ὀλοκρατίας ἀπαντῶμεν εἰς τὸ θρησκευτικὸν ὀλοκληρωτικὸν καθεστῶς τῆς Ῥωμαϊκῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Αὕτη νοεῖ πλήρη ὑποταγὴν εἰς τὸν θρησκευτικὸν ἀρχηγὸν Πάπαν πάντων τῶν κλάδων τῆς ἐπιγείου ζωῆς καὶ ἀπαιτεῖ ἐκ μέρους τῶν πιστῶν τελείαν ὑπακοὴν εἰς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ δόγματα αὐτῆς. Ἡ αὕτη ἀπαγορεύει καὶ ἀποκλείει ῥητῶς καὶ αὐστηρῶς οἰανδήποτε ἐκ μέρους τῶν πιστῶν ἐξέτασιν καὶ ἔρευναν τῶν θρησκευτικῶν κανόνων καὶ ἀρχῶν, ὡς καὶ πᾶσαν ἀτομικὴν θρησκευτικὴν πεποίθησιν.

Ἀντιθέτως ἡ διδασκαλία τῆς ἀτομοκρατίας ἄγει ἐν τῷ θρησκευτικῷ κύ-

κλω εἰς τὴν ἀτομικὴν θρησκευτικὴν εὐσέβειαν, ἐρειδομένην εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐξέτασιν ἐκ μέρους παντὸς ἀνθρώπου τῶν θρησκευτικῶν ἀρχῶν καὶ ἀληθειῶν καὶ εἰς τὸν σχηματισμὸν ἐξ αὐτῆς ἀτομικῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων. Ἐμφανισὶν τῆς τοιαύτης ἀτομοκρατικῆς θρησκευτικῆς τάσεως ἀπετέλεσεν ἡ μεγάλη θρησκευτικὴ κίνησις τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος ἐν τῇ κεντρικῇ Εὐρώπῃ, τῆς Διαμαρτυρήσεως. Διαφέρων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἶναι καὶ τὸ ἄρθρον 2 τοῦ καταστατικοῦ χάρτου τῆς Πενσυλβανίας, ἔτους 1776, καθ' ὃ «πάντες οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι φυσικὸν καὶ ἀναφαίρετον δικαίωμα πρὸς λατρείαν τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ συμφώνως πρὸς τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν γνώσεων αὐτῶν».

δ) Ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν καλῶν τεχνῶν (8), ἦτοι τῶν ἀνθρωπίνων δημιουργημάτων, ἅτινα, πραγματοποιοῦντα τὸ εἰς τὸ εἶδος των ἰδεῶδες τῆς ἀληθείας τοῦ «καλοῦ καὶ ὠραίου», γεννῶσι καλαισθητικὴν ἡδονήν, παρατηροῦμεν ὁμοίως διαμάχην μεταξὺ ἀτομοκρατίας καὶ ὀλοκρατίας.

Οὕτως ἡ ὀλοκρατικὴ ἀρχὴ ἀφορμᾶται ἀπὸ τοῦ ἀπροσώπου, τοῦ κοινωνικοῦ (ὑπερατομικοῦ) καὶ τοῦ καθολικοῦ τῆς μορφῆς καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς τέχνης. Αὕτη θεωρεῖ τὸ αἰσθητικὸν ἰδεῶδες ὡς ὁμαδικὸν ἀπόλυτον δημιούργημα καὶ ἀπαιτεῖ πειθαρχίαν τοῦ καλλιτέχνου εἰς τὸ τοιοῦτον ἀπόλυτον (ὑπερατομικὸν) κοινωνικὸν αἰσθητικὸν ἰδεῶδες. Κατὰ ταῦτα τὸ δημιούργημα τῆς τέχνης δὲν ἐξευρίσκειται ὑπὸ τοῦ μεμονωμένου καλλιτέχνου, ἀλλ' ἀπορρέει ἐκ τῆς συνολικῆς ψυχῆς τῆς κοινωνίας.

Ἀντιθέτως, κατὰ τὴν δόξαν τῆς ἀτομοκρατίας, ἡ τέχνη ἀπαλλάσσεται τῆς κηδεμονίας τοῦ ἀπολύτου καὶ ἀποδίδεται σημασία εἰς τὸν συντελεστὴν τῆς ἀτομικότητος ἐν αὐτῇ. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην διακηρύσσεται ὁ χαρακτήρ τῆς καλλιτεχνικῆς ἀτομικότητος καὶ τὸ ἰδεῶδες τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ τέχνῃ. Τὰ ἔργα ταύτης θεωροῦνται ὡς φέροντα τὴν προσωπικὴν σφραγίδα τοῦ δημιουργοῦ αὐτῶν καλλιτέχνου καὶ ὡς ἀποτελοῦντα ἀτομικὴν ψυχικὴν ἔκφρασιν. Ἐκαστος ἄρα καλλιτέχνης ἔχει τὰς ἰδίας ἀτομικὰς του ιδιότητας, αἵτινες ἀπαντῶσι μόνον εἰς αὐτόν, αἵτινες δὲν ἀνευρίσκονται εἰς οὐδένα ἄλλον καλλιτέχνην κατὰ πανομοιότυπον τρόπον καὶ αἱ ὅποια, ἀποτελοῦσαι ἀπόρροιαν τῆς ἐν τῇ φύσει κυριαρχούσης «ἀρχῆς τοῦ ἀνομοίου», συνιστῶσι τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν ὠραιότητα τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας.

Ὑπὸ τὴν ἀνωτέρα ἔννοιαν θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ λόγος περὶ «ἐπαναστατικῆς τέχνης» ἰδεολογικῶς ἀντιτιθεμένης πρὸς τὴν «καθεστῶσαν κλασσικὴν τέχνην».

(8) «Γ. Βερίτη. Ἡ τέχνη γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Περιοδ. Ἀκτίνες. 1946», σ. 7 ἐπ., «Δ. Πυργιώτη. Πηγὲς ἐμπνεύσεως στὴ μουσικὴ. Περιοδ. Ἀκτίνες. 1946», σ. 70 ἐπ., «Γ. Βερίτη. Ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία καὶ ὁ καλλιτέχνης. Περιοδ. Ἀκτίνες. Ἀθήναι. 1947», σ. 102 ἐπ., «Μελῆ Νικολαΐδου. Σύγχρονη ἐλληνικὴ τέχνη. Περιοδ. Ἀκτίνες. Ἀθήναι. 1949» σ. 175 ἐπ., «Ε. Π. Παπνοῦτσου. Αἰσθητικὴ. Ἀθήναι. 1948», «Α'. Ἐλευθεροπούλου. Τὸ ὠραῖον. Ἡ καλλιτεχνία. Ἀθήναι. 1932», «Παναγ. Κανελλοπούλου. Ἱστορία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος. Τόμοι Α' καὶ Β'. Ἀθήναι. 1947».

ε) Ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἠθικῆς ἔχομεν ἀντίθεσιν μεταξύ κοινωνικῆς ἠθικῆς (Sozialethik) (9) καὶ ἀτομικῆς ἠθικῆς (Individuelethik).

Εἰδικώτερον οἱ θιασῶται τῆς ὀλοκρατίας, ἀρνούμενοι τὸν ἠθικὸν ἀτομισμόν, διδάσκουσιν ὅτι ὑπερτάτῃ ἀπόλυτος ἠθικὴ ἀξία εἶναι ἡ ἀνθρώπειος ὁμάς, ἥτις μόνῃ δύναται νὰ ᾖ πραγματικὸν ὑποκείμενον ἠθικῶν ἐνεργειῶν. (Κοινωνικὸς ἠθικὸς εὐδαιμονισμὸς=Sozialeudaimonismus). Ἐπὶ τὴν ἔννοιαν ταύτην θεωρεῖται ὡς ἀνήθικος πρᾶξις μόνον ἡ τιτρώσκουσα τὸ κοινὸν τοῖς πᾶσι ἠθικὸν συναίσθημα τῆς φιλαλληλίας, τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Ἀντιθέτως οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀτομοκρατίας, ἀντιτιθέμενοι πρὸς τὴν ἠθικὴν δουλείαν εἰς τὴν ὁμαδικὴν ἠθικὴν, θεωροῦσιν ὡς ὑπερτάτον ἠθικὸν σκοπὸν τὴν ἐπίτευξιν ἀτομικῆς ἠθικῆς εὐδαιμονίας (Προσωπικὴ ἠθικὴ=Persoenlichkeitsethik). Οὗτοι στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς ἠθικῆς πεποιθήσεως, ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς ἠθικῆς ζωῆς καὶ ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς ἐσωτερικῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως.

ς) Ἐκ τῶν εἰρημένων προκύπτει ὅτι τὴν διαμάχην μεταξύ ἀτομοκρατίας καὶ ὀλοκρατίας ἀνευρίσκομεν εἰς ποικίλας σοβαρὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, εἰς ἅς, ἀληθῶς εἰπεῖν, θὰ ἡδύνατό τις νὰ προσθέσῃ καὶ πληθὺν ἐτέρων, φερ' εἰπεῖν εἰς τὸ δίκαιον, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ἱστορίαν, τὴν ψυχολογίαν κ.ἄ. Καὶ εἰς τὸν σημερινὸν τιτάνειον ἀγῶνα μεταξύ τοῦ Δυτικοῦ καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ κόσμου θὰ ἡδύνατο νὰ διακρίνῃ σαφῶς τὴν τοιαύτην διαμάχην, ἐξίχθεισαν μέχρις ὀξυτάτης φάσεως. Ἀλλὰ καὶ γενικώτερον εἰπεῖν, ἐν πάσῃ ἐποχῇ καὶ παντὶ λαῷ ἀπαντῶμεν διαρκῆ τὴν τοιαύτην διαπάλῃν μεταξύ τῶν ἀξιών τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ ὄλου.

ζ) Ἡμᾶς, ὡς διδασκάλους Ἑλλήνας, ἐορτάζοντας τὴν χριστιανικὴν ταύτην ἐορτὴν τῆς παιδείας, διαφέρει ὅλως ἰδιαιτέρως ἡ ἀντίστοιχος παιδαγωγικὴ ἄψις. Ἐπὶ τὴν ἔννοιαν ταύτην, ὀφείλομεν κατ' ἐξοχὴν νὰ καθορίσωμεν καὶ τὸ παιδαγωγικὸν ἰδεῶδες, πρὸς ὃ δέον νὰ τείνωσιν οἱ τε διδάσκοντες, ὡς πνευματικοὶ χειραγωγοί, καὶ οἱ διδασκόμενοι, ὡς πνευματικῶς χειραγωγούμενοι, ἀλλὰ καὶ ὡς αὐτοδιαπαιδαγωγούμενοι.

Ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς παιδαγωγικῆς (10) πληροφορούμεθα ὅτι ἀπαντῶμεν γενικῶς εἰπεῖν ἀμφότερα τὰ εἶδη τῆς ἀγωγῆς, ἤτοι καὶ κοινωνιστικὴν καὶ ἀτομιστικὴν :

α) Κατὰ τὴν κοινωνιστικὴν ἀγωγὴν, ὁ νέος ἀνατρέφεται χάριν τῆς ὁμάδος, μὴ ἔχων προσωπικὴν ἀξίαν. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, ἀξίαν κέκτηται μόνον ἡ ὁμάς, τὸ δ' ἄτομον θυσιάζεται χάριν τῆς ὁμάδος, οἶονεὶ ὡς res ἄνευ ἀξίας. Τοιαύτη αἴφνης ἦτο ἡ ἀγωγή τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν λαῶν, τῆς ἀρχαίας Σπάρτης (κρατικὴ ἀγωγή, τυφλὴ ὑπακοή, ἄκαμπτος ἐμμονὴ εἰς τὴν συνήθειαν

(9) Ὅρα σχετικῶς Walter Brugger, αὐτόθι σ. 326/7.

(10) «Δημητρίου Γ. Μωραΐτου. Ἱστορία τῆς Παιδαγωγικῆς. Ἔκδ. β'. Ἀθῆναι. 1936».

καὶ τὸ δίκαιον), τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τῆς Ῥώμης (κοινωνιστικὸν ἰδεῶδες), τῆς μεσαιωνικῆς ἀγωγῆς (μόρφωσις οὐχὶ ἀτόμων, ἀλλὰ τύπων τῆς ἀντιστοιχοῦ κοινωνικῆς ἀξίως τῶν ἀσπῶν, τῶν κληρικῶν, τῶν ἱπποτῶν, τῶν χωρικῶν καὶ τῶν ἐπαγγελματιῶν), τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας (διοικουμένης ἀπολυταρχικῶς). τῆς ἀγωγῆς τῶν ἀπολυταρχικῶν κρατῶν τοῦ 17ου αἰῶνος (γενικὸν πνεῦμα τοῦ ὁποίου ἦτο ἡ συστηματοποίηση καὶ ἀνεύρεσις νόμων γενικῶς ἰσχυόντων, εἰς οὓς νὰ ὑποτάσσωνται οἱ πάντες, καὶ ἡ μορφωσις πολιτείας κυριαρχούσης εἰς τὰ ἀπολυταρχικὰ ἀξιώματα), τῆς ἀγωγῆς τῶν ἀντιδραστικῶν κρατῶν τοῦ 19ου αἰῶνος (κέντρον τῆς ὁποίας ἀντιδράσεως ἦτο ἡ «Ἱερὰ συμμαχία»).

β) Ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς, κατὰ τὴν ἀτομιστικὴν ἀγωγήν, ἀξίαν κέκτηται τὸ ἄτομον, ὅπερ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ὅσον τὸ δυνατὸν ἐλευθέραν καὶ τελείαν ἀναπτύξιν τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ. Ὑπὸ τῆς ἀγωγῆς ταύτης ἀναγνωρίζεται ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ αὐτοτέλεια αὐτοῦ. Τοιαύτην ἀτομιστικὴν ἀγωγήν ἀπαντῶμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας (ἀρμονικὴ μορφωσις σώματος καὶ ψυχῆς, ἐλευθέρᾳ ὑπακοῇ τοῦ πολίτου, ἐλευθερία ἀναπτύξεως, ἐπὶ τῇ βάσει νόμων, τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου), (κατὰ τὸν Guex ἐν τῇ Histoire de l'Instruction et de l'Éducation, ὁ νεαρὸς Ἀθηναῖος ἠδύνατο νὰ διαπλάσῃ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀθηναϊκῆς ἀκμῆς ἓνα τῶν ὠραιοτέρων τύπων, τοὺς ὁποίους παρήγαγε μέχρι τοῦδε ἡ ἀνθρωπότης, ἄνδρα ῥωμαλέον εἰς τὸ σῶμα καὶ λεπτὸν κατὰ τὸ πνεῦμα, τὸν ὠραῖον καὶ ἀγαθόν, «καλὸν κάγαθόν»), εἰς τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους (πνεῦμα παγκοσμιότητος, καθ' ὃ τὸ ἄτομον προσεπάθει νὰ ἐπιβάλλῃ ἀξίαν εἰς ἑαυτό, ἀνεξαρτήτως τῆς ὁμάδος), εἰς τὴν νεωτέραν ῥωμαϊκὴν περίοδον (κοσμοπολιτικὴ καὶ ἀτομιστικὴ ἀγωγή), εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Ἀναγεννήσεως ἢ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ (ἐποχὴ ἐπανόδου εἰς τὰ ἀρχαῖα ἰδεῶδη τοῦ πολιτισμοῦ τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς, χαρακτηριζομένη ὡς ἐποχὴ τῆς ἀνευρέσεως τῆς ἀτομικότητος, τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς ὁμάδος), εἰς τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν τῶν διαμαρτυρομένων (νέα ἰσχυρὰ ἐκδήλωσις τῆς πρὸς αὐτοτέλειαν προσπαθείας τοῦ ἀτόμου σχετικῶς πρὸς τὴν ὁμάδα ἐν τῇ περιορῇ τῆς θρησκείας), εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς διαφωτίσεως τοῦ 18ου αἰῶνος (καθ' ἣν ἐπεχειρήθη ἡ θραῦσις τῶν δεσμῶν τοῦ ἀπολυταρχικοῦ συστήματος, εἰς ᾧ τὸ ἄτομον εἶχε περικλεισθῆ, ἰδίως δι' ἐξάρσεως τοῦ ὀρθοῦ λόγου τοῦ ἀνθρώπου = Rationalismus· αἱ συναισθηματικαὶ λέξεις τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως «ἐλευθερία, ἰσότης, ἀδελφότης» ἐκφράζουσι τὸ πνεῦμα τοῦ 18ου αἰῶνος), καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ 19ου αἰῶνος (ὅποτε ἡ τάσις πρὸς ἀπομάκρυνσιν τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τῆς ὁμάδος συνεχίσθη πρὸς δύο κατευθύνσεις, ἦτοι τὸ μὲν ὡς ἀνεξαρτησία ἐνὸς ἔθνους ἀπὸ τῆς ὑπολοίπου ἀνθρωπότητος, τὸ δ' ὡς προσπάθεια πρὸς αὐτοτέλειαν τοῦ ἀτόμου, συμμετογὴ καὶ συνεργασία αὐτοῦ εἰς τὴν διατήρησιν καὶ προαγωγήν τῆς κοινωνίας).

Οὕτω φθάνομεν εἰς τὴν σύγχρονον ἀγωγὴν τοῦ 20οῦ αἰῶνος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡσκήθη ὀξεῖα κριτικὴ κατὰ τῆς ὑφισταμένης καταστάσεως τῆς ἀγωγῆς, ἰδίως καὶ ἐκ γερμανικῆς πλευρᾶς, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη δὲν ἐλάμβανεν ἐπαρκῶς ὑπ' ὄψιν τὰς ἰδιορρυθμίας τῆς ἀτομικότητος. Ἐν προκειμένῳ ὀρμητικώτερος ὑπῆρξεν ὁ Nietzsche, ὅστις ἐζήτησε τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἀτόμου εἰς νέαν θεότητα, τὴν τοῦ ἀποκληθέντος «ὑπερανθρώπου».

Ὅπως ἀπὸ τῆς καμπῆς τοῦ παρελθόντος πρὸς τὸν τρέχοντα αἰῶνα ἀνέκυψε καὶ πάλιν, ἐν ἐκτεταμένῃ ὀξύτητι, τὸ αἰώνιον πρόβλημα τῆς σχέσεως τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴν κοινωνίαν «ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀντιθέσεως τοῦ ἀτομικισμοῦ (Individualismus) πρὸς τὸν κολλεκτιβισμόν (Kollektivismus). Τὸ πρῶτον ῥεῦμα ἀναγνωρίζει δυνάμιν καὶ ἀξίαν εἰς τὸ ἄτομον, τὸ δεύτερον εἰς τὴν κοινωνίαν. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δὲ ταύτην ἀνέκυψε καὶ ἡ ἀντίθεσις μεταξύ ἀτομιστικῆς καὶ κοινωνιστικῆς παιδαγωγικῆς.

Ταύτην ἔννοιον ἔγκριτοι παιδαγωγοὶ προσεπάθησαν, ὅπως συμβιβάσωσι. Τασομέθα ὑπὲρ τῆς χρυσῆς μέσης ὁδοῦ. Ἡ μέση αὕτη ὁδός, γενικώτερον νοουμένη (Solidarismus), ἀποτελεῖ κοινωνικὴν τάξιν, ἣτις ἀποδίδει πλήρη ἀξίαν εἰς τὸν ἄνθρωπον τόσον ὡς προσωπικότητα, ὅσον καὶ ὡς μέλος κοινωνίας καὶ ἐντεῦθεν ἀποδέχεται ἀφ' ἑνὸς ὑπεύθυνον ὑποχρέωσιν παντὸς ἀτόμου ἔναντι τῆς κοινωνίας, ἀφ' ἑτέρου ὑπεύθυνον ὑποχρέωσιν τῆς κοινωνίας ἔναντι παντὸς ἐπὶ μέρους ἀτόμου. Ἡ τοιαύτη ἀμοιβαία ἀναφορὰ (Solidaritaet), ἀποκλείουσα τὰς μονομερείας τόσον τῆς ἀτομοκρατίας, ὅσον καὶ τῆς ὀλοκρατίας, ἀποτελεῖ τὴν βασικὴν σχέσιν, δυνάμει τῆς ὁποίας καὶ τὸ ἄτομον τελειοποιεῖται καὶ εὐτυχεῖ διὰ τῆς προαγωγῆς, τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς εὐτυχίας τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνία τελειοποιεῖται καὶ εὐτυχεῖ διὰ τῆς προαγωγῆς, τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς εὐτυχίας τοῦ ἐπὶ μέρους ἀτόμου. Ἡ ἀντίληψις αὕτη, καθ' ἡμᾶς, συμφωνοῦσα καὶ πρὸς τὰ χριστιανικὰ ἰδεώδη, χαράσσει τὴν ὀρθὴν ὁδὸν τοῦ συμβιβασμοῦ τῶν συμφερόντων τοῦ ἀτόμου καὶ τῶν συμφερόντων τῆς κοινωνίας.

Κατὰ ταῦτα, θεωροῦμεν ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ὡς τελείαν κοινωνίαν, τὴν κοινωνίαν, τὴν ἐδραιωμένην ἐπὶ χριστιανικῶν βάσεων τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου, ἣτις δὲν ἄγει εἰς τὴν ἐκμηδένισιν τοῦ ἀτόμου, ἀλλ' εἰς τὴν προαγωγὴν καὶ εἰς τὴν εὐτυχίαν αὐτοῦ.

Ἐνῶ ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς θεωροῦμεν ὡς τέλειον ἄνθρωπον, τὸν ἄνθρωπον, τὸν ἐμφορούμενον ὑπὸ χριστιανικῶν ἰδεωδῶν τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου, ὁ ὁποῖος δὲν ἐπιζητεῖ τὴν ἐκμηδένισιν τῆς ομάδος καὶ τῶν συναθρώπων, ἀλλὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς γενικῆς προαγωγῆς καὶ τῆς γενικῆς εὐτυχίας. Ὁ τοιοῦτος χριστιανὸς ἄνθρωπος, ἔχων αὐτοτελῆ ἀξίαν ὡς προσωπικότης καὶ ἐνεργῶν ἐλευθέρως διὰ τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως τῆς ψυχῆς του, ἣτις ἔχει θείαν τὴν προέλευσιν, τῆς ἀριστοτελείου («ἐντελεχείας»), προσπαθεῖ ἐν τῇ ἐπιλύσει τῶν ἀτομικῶν του προβλημάτων τῆς ζωῆς, νὰ ἀκολουθήσῃ οὐχὶ ἀντιβιολογικᾶς, ἀντικοινωνικᾶς, ἀλλὰ κοινωνικῶς ὠφελίμους ὁδοῦς. Τὴν ἀτομικὴν

τάσιν πρὸς τελειοποίησιν θεωροῦμεν ὡς ἑναρμονιζομένην πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ κοινωνικοῦ συναισθήματος, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ὑφίσταται ἀμοιβαία ἀνταπόκρισις μεταξύ ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς τελειοποιήσεως καὶ εὐ.υχίας. Ἐν τοιαύτῃ χριστιανικῇ κοινωνίᾳ οὐδεὶς ἐπιζητεῖ νὰ ἐπικρατήσῃ εἰς βάρος τοῦ συνανθρώπου, ἀλλὰ βασιλεύει ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀλληλεγγύη. Ἰδεώδη ἐκδήλωσιν τοιαύτης προσωπικότητος ἀπετέλεσεν αἴφνης ὁ διάσημος παιδαγωγὸς Πεσταλότσι. εἰς τὸ μνημεῖον τοῦ ὁποίου ἐν Ζυρίχῃ συνηντήσαμεν ἀναγεγραμμένην τὴν φράσιν : «τὰ πάντα διὰ τοὺς ἄλλους καὶ τίποτε διὰ τὸν ἑαυτὸν του». Τούτων οὕτως ἐχόντων ἀποδεχόμεθα ὡς ὀρθὴν ἀγωγὴν τὴν ἀγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς προσωπικότητα ἱκανὴν νὰ συμβιβάσῃ τὴν προσωπικὴν του τελειοποίησιν καὶ εὐτυχίαν πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς κοινωνίας, τὴν ὁποίαν κοινωνίαν θεωροῦμεν ὡς ἰδεώδη, ἐφ' ὅσον ἐμφανίζεται καὶ αὕτη ὡς ἱκανὴ νὰ συμβιβάσῃ τὴν ὁμαδικὴν αὐτῆς τελειότητα καὶ εὐτυχίαν πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν καθ' ἕκαστον ἀτόμων.

Ἐρρίψαμεν τὰς ὀλίγας ταύτας περὶ τῆς χρυστεῆς μέσης ὁδοῦ, ἣν ἀκολουθοῦμεν, ἐν τῇ διαμάχῃ μεταξύ ἀτομοκρατίας καὶ ὀλοκρατίας, ἐπεξηγηματικὰς παρατηρήσεις ἡμῶν εἰς τὰς διηυλακωμένας ὑπὸ τῆς διδασκαλίας καρδίας τῆς ἑλληνίδος φοιτητικῆς νεότητος τῆς ἡμετέρας Σχολῆς. Ἐλπίζομεν δὲ ὅτι ἑκατοστύοντες στάχυες εὐαρέστων συγκινήσεων καὶ γενναίων σαναισθημάτων εὐσεβείας καὶ πόθων πρὸς πολῦτιμον ἑλληνικὴν ἔθνικὴν καὶ κοινωνικὴν δρᾶσιν θέλουσι, τῇ βοθηεῖα τῶν οὐρανίων Τριῶν Μεγάλων Ἱεραρχῶν, καρποφορήσει.

*
* *

Προσφιλεῖς φοιτηταὶ καὶ φοιτήτριαι, προσέξατε καὶ προσπαθήσατε νὰ ἀποκτήσῃτε πλοῦτον καὶ ἀφθονίαν χριστιανικῶν ἀρετῶν, θερμότητα περὶ τὰ θεῖα, ἀποβῆτε πλουσιῶς πνευματικοὶ καὶ ἰδανικοὶ καὶ καταπολεμήσατε πᾶσαν ταπεινὴν ἐγκωκεντρικὴν τάσιν καὶ ὑλιστικὴν χρησιμοθηρίαν. Στραφῆτε πρὸς τὰ ὑψηλότερα ἰδεώδη, τὰ ἰδεώδη τῆς ἀρετῆς, τὰ ἰδεώδη καρποφόρων χριστιανικῶν πράξεων, πράξεων αὐταπαρνήσεως, τὰ ἰδεώδη τῆς εὐσυνειδησίας, τῆς φιλογενείας καὶ τῆς φιλοπατρίας. Ἐχοντες ὡς ὁδηγὸν τὴν λαμπάδα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς θρησκείας, ἥτις ἀνημμένη φεγγοβολεῖ τὴν ὁδὸν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἐν ἐποχῇ μάλιστα, καθ' ἣν τοσοῦτον σκοτεινὰ νέφη ὑλιστικῶν κινδύνων καλύπτουσι τὸν ὥραϊον καὶ διαγελῶντα οὐρανὸν τῆς ἔθνικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως, καταστήτε πηγαὶ τῶν μεγάλων ἀνατάσεων καὶ τῶν γενναίων πράξεων, Σεῖς, οἷτινες, μεθ' ὅλον τὸ ἐπικρεμάμενον ἐχθρικὸν σκότος τῆς ὕλης ἐν τῷ παρόντι, ἀναγγέλλετε μέλλον φωτεινότερον. Τοιαύτην ἐπὶ τῆς προγονικῆς σοφίας ἐρειδομένην παιδείαν καὶ τοιοῦτον ἐπὶ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως ἠθικὸν θάρρος καὶ ἀπτόητον φρόνημα ἐθελοθυσίας καὶ ἀρετῆς προσπαθεῖ νὰ θεραπεύσῃ καὶ νὰ ἐνσταλάξῃ εἰς τὰς ἀπαλὰς ψυχὰς Σας, παλαιούσα δυστυχῶς οὐχὶ σπανίως κατ' ἀντιξοότητων καὶ κατ' ἀκατανόητων ἐνίοτε ἀντιδράσεων ἢ ἡμετέρα ἀγαπητῇ πνευματικῇ οἰκογένειᾳ, ἢ Πάντειος ἀνωτάτῃ σχολῇ πολιτικῶν καὶ κοι-

νωνικῶν ἐπιστημῶν, ἐπιτελοῦσα μέγαν προορισμὸν καὶ τὴν ἐθνικὴν αὐτῆς ἀποστολήν.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ἡμετέρα προσφιλὴς πατρίς διήλθε προσφάτους συμφοράς. Ἄλλ' αἱ συμφοραὶ διδάσκουσι καὶ μεγαλύνουσι τὰ ἔθνη, ὡς καὶ τὰ ἄτομα, προωθοῦσαι ταῦτα πρὸς εὐχάριστον καὶ ζωτικὴν ἀνάρρωσιν καὶ ἀναθάρρησιν πρὸς νέαν ἐξόρμησιν. Καὶ σήμερον ἡ ἡμετέρα χώρα παλαίει κατ' ἀντιξοότητων οἰκονομικῶν ἢ ἄλλων, καὶ δίδει τὴν μάχην τῆς πνευματικῆς, ἠθικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀνοικοδομήσεως καὶ ἀνορθώσεως αὐτῆς. Ἄς ἀπορρίψωμεν πάντες τὴν ἀπαισιοδοξίαν καὶ ἄς παραμερίσωμεν τὰς θρηνηλογίας καὶ τὴν μεμφιμοιρίαν δι' ἐπιφορτώσεως τῶν εὐθυνῶν εἰς διαφόρους ὤμους καὶ ἄς ἐργασθῶμεν πάντες, μὴ ἀναμένοντες τὰ πάντα ὑπὸ τοῦ Κράτους, διότι ἄλλως κινδυνεύει τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος νὰ ἀχθῇ εἰς τὴν ἀπραγμοσύνην καὶ τὴν μοιρολατρείαν.

Ἄς χωρήσωμεν ὡς ὑπερήφανοι ἐργάται θάρρους ἐπὶ τὴν ἄοκνον, σύντονον καὶ ἐπίμονον ἐργασίαν, ἵνα καταστήσωμεν τὴν ἡμετέραν χώραν αὐτάρκη. Τὸ ἡμέτερον ἔθνος ἔχει κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἀνάγκην καὶ τῆς μικροτάτης ἐργασίας παντὸς πολίτου, ἥτις οὐσιαστικῶς θὰ ἀποτελῇ μεγάλην συμβολήν. Καὶ τὴν ἀνόρθωσιν ἄς ἐπιδιώξωμεν οὐχὶ διὰ μεγαλαυχίας ἐπὶ τοῖς ἄθλοις τῶν προγόνων ἢ τοῖς ἄθλοις τῶν προσφάτων ἀγώνων τῆς πατρίδος, ἀλλὰ διὰ τῆς εὐοίωνου ἐθνικῆς ἐργασίας. Προσφιλεῖς φοιτηταί, συμπαρασκευάσατε τὸν ἱερόν μέγαν καὶ ὠραῖον ἀγῶνα διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς χώρας, ἔχοντες ἐσαεὶ ἐστραμμένον τὸν νοῦν πρὸς τὴν ἀγίαν ιδέαν τῆς αἰωνίας Ἑλλάδος.